

Uppsala Eesti Seltsi kultuuritegevuse peegeldusi finantsdokumentides

Triinu Ojamaa

Teise maailmasõja järel asutasid pagulusse siirdunud eestlased oma seltse kõikjal üle maailma, need pakkusid suhtlemisvõimalust rahvusaaslastega ning olid toeks kohanemisel võõras kultuurikeskkonnas. Tänapäeval on seltse vähe järele jäänud ja uued väljarändajad eelistavad pigem internetipõhiseid suhtlusvõrgustikke. Vahel siiski juhtub, et need juhatavad inimesi tagasi pikkade traditsioonidega „vanamoodsate” eesti seltside juurde.

Veebilehel Trip.ee¹ leidub postitus 21. septembrist 2008: „Kolisime hiljuti Uppsalasse ja kui mõni eestlane on veel siin, siis võiks ta endast märku anda. Või kui keegi on hiljuti sealt lahkunud, oskab ehk soovitada kohti, kus käia – sportimine, vabaaja asjad jms.”

25. septembril on saabunud vastus: „Uppsalas ikka leidub eestlasi, olemas on isegi Uppsala Eesti Selts. Aeg-ajalt saadavad nad meilitsi infot ürituste kohta, mis Eesti Seltsi majas toimub. Viimane teade oli selline: Seltsirahvas kutsub kõiki, nii liikmeid kui külalisi, seltsi õhtule laupäeval, 27. septembril kell 17 Uppsala Eesti Kodu Geijersg. 12 A. Helga Nõu esitleb oma uut romaani „Peaaegu geenius ehk Schrödingeri kassi otsimas”. Pakume einet, mis teemalt haakub raamatuga, kooki ja kohvi. Kõik on oodatud!”²

Infovahetus langes ajale, kui Uppsala Eesti Selts (UES) oli alustamas oma 64. hooaega. Seltsil oli selle aja jooksul kujunenud mahukas arhiiv. 2007. aasta tegevuse ülevaates on kirju-

tatud: „Kuna igasugust vanemat materjali oli kogunenud aastate jooksul palju Eesti Kodu³ kappidesse, siis arutati Uppsala Eesti Seltsi arhiivi ja teiste endiste Uppsala organisatsioonide arhiivide Eestisse üleviimisega seotud küsimusi. Piret Noorhane ja Rutt Hinrikus Eestist informeerisid meid võimalusest paigutada materjali Eestisse Kultuuriloolisse Arhiivi, mis on Eesti Kirjandusmuuseumi osakond Tartus. 25.05.2007 oli Kaljo Kalm⁴ Seltsi arhiivimaterjalide Eestisse viimise läbi viinud.”⁵

Arhiivi üleviimine ei tähendanud seltsi tegevuse lõpulejõudmist. Elektroonilised aruanded näitavad, et ürituste korraldamine jätkus ning arvatavasti hakkas kappidesse kogunema uusi dokumente. Aja möödudes võiksid needki jõuda Eesti Kultuuriloolisse Arhiivi, kus 2013. aasta seisuga on juba ees ootamas 271 säilikut.⁶ Kõige varasemad dokumendid pärinevad aastast 1944, mis näitab, et möödumas on 70 aastat Uppsala Eesti Seltsi asutamisest.

Eesti pagulaste organiseerumisest

Enne Teist maailmasõda elas eestlasi peamiselt Stockholmis ning seal tegutses ka ainus eesti selts Rootsis.⁷ 1940. aastate keskel olukord muutus. Ametlikel andmetel oli 1945. aastaks Rootsi saabunud 21 815 eesti sõjapõgenikku, kes pudenesid laiali üle kogu riigi, olenevalt sellest, kus õnnestus leida tööd ja eluaset. Uppsala,

¹ Veebileht Trip.ee määratleb end reisiuhuviliste kogukonnana, kelle liikmeid „ühendab reisipisik ning huvi kaugete maade ja kultuuride vastu”. <http://www.trip.ee/misontripee>.

² <http://trip.ee/node/44782>

³ Uppsala Eesti Kodu on sihtasutus, mille eesmärk on majandada ja hooldada sobivaid ruume Uppsalas eestlaste kultuuriliseks ja seltskondlikuks tegevuseks.

⁴ Kaljo Kalm (sünd. 1932) oli UES-i esimees kaks viimast aastakümnet. Jaanuaris 2014 asus sellele kohale Indrek Aunver. Meilivahetus K. Kalmuga 16.01.2014.

⁵ „Lühike kroonika Uppsala Eesti Seltsi tegevusest aastal 2007”. <http://home.swipnet.se/oole/selts2007.htm>

⁶ KM EKLA, f. 398.

⁷ Välis-Eesti päeva puhul. – Välis-Eesti 26.11.1944, lk. 3. 1939. aasta andmetel asus Stockholmi Eesti Selts aadressil Munkbrogatan 2.

Västerås, Kumla, Örebro, Torshälla, Eskilstuna, Norrköping, Göteborg, Borås, Malmö, Lund ja Helsingborg olid need linnad, kus lisaks Stockholmile tekkisid eesti kogukonnad⁸ e. koloniid, nagu neid gruppe varases pagulasajakirjanduses nimetati. Rahvuslikud seltsid alustasid tööd linnades, kus elas vähemalt sadakond eestlast, Uppsalas oli neid ligikaudu 800.⁹ Teatud määral koordineerisid kohalike seltside tegevust keskorganisatsioonid, nagu Eesti Komitee, Eesti Rahvusfond, Eesti Rahvusnõukogu, Rootsi Eestlaste Esindus ja Eesti Abistamise Organisatsioon.¹⁰ Eesti Vabariigi Suursaatkonna Stockholmis andmetel tegutses eksiilühiskonna kõrgajal Rootsis 400–500 eestlaste organisatsiooni, nüüdseks on neid järele jäänud saja ringis.¹¹ Raimo Raag nimetab organisatsioonide arvukuse peapõhjuseks poliitilisi erimeelsusi, millega kaasnes eestlaste üleorganiseeritus.¹² Suuremad keskorganisatsioonid lõpetasid töö 1991. aastal. Mitmed kohalikud eesti seltsid nii Rootsis kui ka teistes väljarändemaades jätkavad endiselt kooskäämist, kuna vajadus emakeelse suhtlemise ja omakultuurilise meelelahutuse järele on püsinud kõigist ühiskonnamuutustest hoolimata.

Mis puutub eestlaste suhtlusvõrgustikesse Uppsalas, siis R. Raagi hinnangul on Uppsala „keskmise organiseeritusega linn”,¹³ kus seltsitegevust hoiab elus paar eesti organisatsiooni, UES nende hulgas.¹⁴ Uus immigratsioonilaine tõi Uppsalas eestlastele lisa, kuid R. Raag peab loomulikuks, et uued tulijad ei tunne erilist huvi kohaliku seltsielu vastu. Olulisemad sündmused (nt. Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamine) on siiski kokku toonud eri aegadel ja põhjustel Rootsi elama asunud rahvuskaaslasi.¹⁵ 1999.

aasta intervjuus Edgar Saarele hindab UES-i esimees Kaljo Kalm Uppsalas seltsielu R. Raagist optimistlikumalt, väites, et just üheksakümendate algul toimus tegevuse järjekordne elavnemine.¹⁶

Andmeid Uppsalas Eesti Seltsi asutamise kohta

Eesti seltsid Rootsis on üle elanud mitmeid tõusu- ja mõõnaperioode. Paljutootavale algusele võis järgneda kõigest paari aasta pikkune öitseng, mis päädis kiire närbumisega, kuna eesti pagulased kolisid mujale. Kõige lihtsamini on info seltside kohta kättesaadav ajalehtedest. 1944. aasta sügisel hakkasid Rootsis ilmuma Teataja, Välis-Eesti ja Tidningen Eestlastele. Esimene lühiteade seltsitegevuse kohta on avaldatud 1944. aasta 19. novembri Välis-Eestis: „Norrköpingis elupaiga leidnud eestlased on koondunud ühiskondlikuks organisatsiooniks Norrköpingi Eesti Seltsi nime all.”¹⁷ Samas lehenumbris kirjutatakse, et ka Uppsalas eestlased ilmutavad koondumise märke: korraldatakse rootsi keele ühisõpet ning kavas on kontsertjumalateenistus.¹⁸

Järgmine uudis Uppsalast tuleb detsembril algul: „Uppsalas eestlased on asunud Eesti seltsi organiseerima ning valinud kultuurikomisjoni, kes töötaks välja seltsi põhikirja.”¹⁹ Samal ajal, kui Uppsalas komisjon ettevalmistusi tegi, andis endast teada Borås Eesti Selts, mille asutamiskoosolek peeti 17. detsembril 1944.²⁰ Nädal hiljem tuli ka ametlik teade Uppsalas Eesti Seltsi asutamisest ja juhatuse valimisest.²¹

⁸ R. Raag. Eestlane väljaspool Eestit. Ajalooline ülevaade. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 1999, lk. 70–79.

⁹ B. Kangro. Eesti Rootsis. Eesti Kirjanike Kooperatiiv, Lund, 1976, lk. 262.

¹⁰ Eesti organisatsioonid Rootsis. – Välis-Eesti 29.10.1944, lk. 2.

¹¹ http://www.estemb.se/est/eesti_ja_rootsi/eestlased_rootsi

¹² R. Raag, *op. cit.*, lk. 78–79.

¹³ R. Raag. Rootsi eestlastest nüüd ja enne. – H. Kulu, K. Metsis, T. Tammaru (toim.). Eestlane olla... eesti keele ja kultuuri perspektiivid. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 1997, lk. 20–27.

¹⁴ Uppsalas Eesti Seltsi 2005. aasta tegevuse aruanne (<http://home.swipnet.se/oole/selts2005.htm>), Uppsalas Eesti Seltsi 2006. a. tegevusest (<http://home.swipnet.se/oole/selts2006.htm>), Uppsalas Eesti Seltsi 2009. aasta tegevuse aruanne (<http://home.swipnet.se/oole/selts2009.htm>) ja Uppsalas Eesti Seltsi tegevusest aastal 2011 (<http://home.swipnet.se/oole/selts2011.htm>) näitavad, et lisaks Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamisele on toimunud ka loenguõhtuid, koosviibimisi kirjanduse ja muusikaga ning ühiseid väljasõite.

¹⁵ R. Raag. Rootsi eestlastest nüüd ja enne, lk. 23.

¹⁶ E. Saar. Külas Rootsi eestlastel. Käsikiri, 2014.

¹⁷ Norrköpingi Eesti Selts. – Välis-Eesti 19.11.1944, lk. 5.

¹⁸ Uppsalas eestlased ühiseks pereks. – Välis-Eesti 19.11.1944, lk. 5.

¹⁹ Uppsalas Eesti Selts. – Välis-Eesti 3.12.1944, lk. 2.

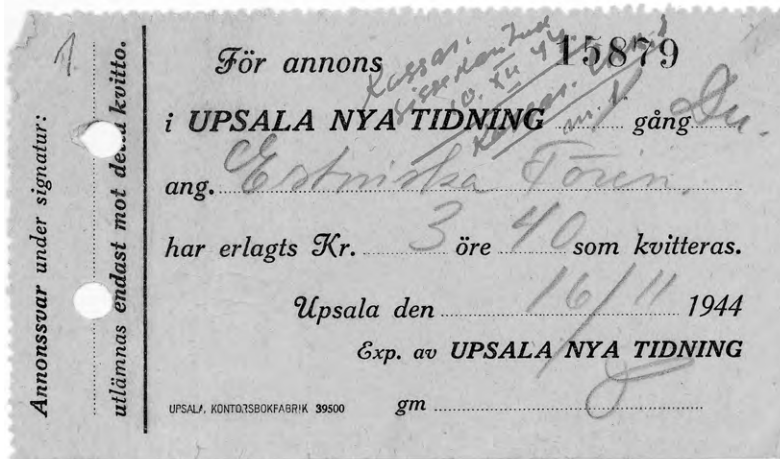
²⁰ Borås asutati Eesti Selts. – Teataja 23.12.1944, lk. 4.

²¹ Uppsalas Eesti Selts valis juhatuse. – Välis-Eesti 24.12.1944, lk. 2.

Ametlikku asutamisdokumenti EKLA-le loovutatud arhiividokumentide hulgas ei leidu – võimalik, et seda ei vormistatudki, kuid raamatupidamise andmetel tähistas selts 10. sünnipäeva 13. novembril 1954.²² Kõige varasem dokument UES-i arhiivis on pisike tuhmunud pliitsikirjas kviitung, mis kinnitab, et 16. novembril 1944 on Estniska Fören[ingen]²³ tasunud ajalehele Uppsala Nya Tidningen kuulutuse avaldamise eest 3 krooni ja 40 ööri, mis on seltsi kassast läbi kantud 10. detsembril 1944.²⁴

vajalike rekvisiitidega, tegevuse kajastused ajakirjanduses?” küsib Janika Kronberg, arutledes Ülemaailmse Eesti Kirjanduse Seltsi olemuse üle.²⁵

Uppsala Eesti Selts – see on ennekõike inimesed; arhiivi kontekstis transformeeruvad nad paraku koosolekutel osalejate, liikmeks tasujate jms. nimekirjadeks. Uppsala asub Ida-Rootsi mõjuvõimsaima tõmbekeskuse külje all, 60 kilomeetrit Stockholmist põhja. Eesti eksilühiskonna seisukohalt

Uppsala Nya Tidningeni kviitung Uppsala Eesti Seltsile tasumiseks kuulutuse avaldamise eest, 16.11.1944. KM EKLA, f. 398, m. 1:1

Kulutuse sisu pole teada, kuid kviitung tõendab, et eesti selts Uppsalas ei alustanud detsembris, nagu näitab ajaleheinfo, vaid selle nime all tegutseti juba novembris. Arvatavasti kulus nädalaid seltsi asutamise bürokraatlikule protseduurile, lisaks võis uudis jõuda meediasse väikese hilinemisega. Vastasutatud ajalehed olid teadetest üle koormatud – iga pagulaselu sündmus oli piisavalt tähtis, ületamaks künnist.

„Millest algab üks selts? Mis annab tunnistust selle olemasolust, tegevusest, lõpetatusest? On selle kinnituseks säilinud asutamisdokumendid, koosolekute protokollid, põhikiri, esimehe, juhatuse ja liikmete nimekirjad, kirjapõhi koos

moodustasid Stockholm ja Uppsala omamoodi kaksiklinna, täiendades teineteist inimeste ja ürituste osas. Sellesse piirkonda asus elama suur osa pagulaspoliitikuid ja kultuuritegelasi. Poliitikud koondusid kiiresti pärast laagritest pääsemist Stockholm (nt. August Rei, Otto Pukk, Heinrich Mark jt.). Uppsalasse asusid mitmed tuntud teadus- ja kultuuriinimesed (nt. Juhan Aavik, Oskar Loorits, Valter Tauli, Karl Ristikivi ja Arvo Mägi).²⁶ Muidugi oli kultuuritegelasi palju ka Stockholmis, kus tegutses eesti pagulasteater ja ooper, ning Uppsalal oli oma silmapaistvaid poliitikuid, nt. Jaan Mets, Tõnis Kint, hiljem ka Aksel Mark. Suhtlus

²² Peoõhtu UES-I 10. Tegevusaasta tähistamiseks. KM EKLA, f. 398, m. 7:5.

²³ Uppsala Eesti Seltsi ametlik nimetus rootsi keeles on Estniska Föreningen i Uppsala.

²⁴ Uppsala Nya Tidningeni kviitung Uppsala Eesti Seltsile tasumiseks kuulutuse avaldamise eest, 16.11.1944. KM EKLA, f. 398, m. 1:1.

²⁵ J. Kronberg. Mis oli ÜEKS? – Tuna 2010, nr. 1, lk. 130. Ülemaailmse Eesti Kirjanduse Selts asutati 10. oktoobril 1948 Geislingeni tööstuskooli saalis Henrik Visnapuu algatusel.

²⁶ J. Aavik oli enne pagemist konservatooriumi direktor, Eesti Lauljate Liidu esimees, kolme viimase sõjaeelse laulupeo üldjuht jne. O. Loorits oli Eesti Rahvaluule Arhiivi asutaja ja juht ning Tartu Ülikooli õppejõud. K. Ristikivi oli 1930.–1940. aastatel tuntuks saanud oma lasteraamatute ja Tallinna-triloogiaga. Loorits jäi Uppsalasse kuni surmani 1961; Aavikust, Ristikivist ja Mägist said hiljem stockholmased.

Uppsala ja Stockholmi vahel kujunes tihedaks kohe pagulasühiskonna tekkides, nt. 1944. a. detsembris käis Uppsala eestlastele kõnelemas Otto Pukk, kontserti andsid Eedo Karrisoo ja Harri Kiisk^{27, 28} Uppsala omakorda „laenas” Stockholmile Juhan Aavikut, kes aitas käivitada sealset koorielu.²⁹

Uppsalas juhtis J. Aavik komisjoni, kes 1944. aastal valmistas ette UES-i asutamist. Komisjoni kuulusid veel Helmut Kolk, Hermann Väärtnõu ja Harald Penna, kellest sai seltsi esimene esimees. Aastate jooksul on end seltsi tegevusega sidunud rida inimesi, kes olid oma erialal nimekad juba enne pagemist, nt. Joosep Nõu, Artur Mägi, Paul Saagpakk, Johannes Karheiding, Harald Nurk.³⁰ Hiljem lisandusid Enn ja Helga Nõu, Ilmar Jaks, Rein Marandi, Aksel Mark jt.,³¹ kes kõik kujundasid märkimisväärselt seltsi mainet ja nägu. Igapäevaselt hoidsid seltsielu käigus inimesed, kes oma elukutse või igapäevatöö tõttu tõenäoliselt poleks sattunud eesti kultuurilooliste isikute hulka.

UES-il oli põhikiri, millest arhiivis on säilinud mustand käsitsi tehtud parandustega. Esilehe serval on märkus, et see kinnitati 1946. aasta 10. jaanuari peakoosolekul. Põhikiri sätestab seltsi eesmärgid ja liikmeskonna, organid, majandustegevuse, kodukorra ning seltsi likvideerimise. Mõned väljavõtted eesmärkide ja majandustegevuse kohta:

§1. Seltsi eesmärgiks on koondada Uppsalas ja Uppsala ümbruses elavaid eestlasi ühiseks sõbralikuks pereks, süvendada oma liikmete seas eesti rahvuslikku ideoloogiat, arendada oma liikmete vahel solidaarsusele ja vastastikusele

abistamisele rajatud suhtlemist, toetada oma abivajavaid liikmeid ning kaasa aidata Eesti ja Rootsi rahvaste vastastikuseks lähenemiseks. Selts ei taotle poliitilisi eesmärgi.³²

§2. Oma eesmärgi saavutamiseks korraldab Selts kõneõhtuid, loenguid, kursusi, ekskursioone, näitusi, piduõhtuid jne. Selts annab välja Eestit ja Rootsit tutvustavaid kirjandustooteid. Selts avab oma lugemislaua ja raamatukogu.

[– –]

§33. Selts saab oma tulud liikmemaksudest, abi- ja toetusrahadest, annetustest, Seltsi ettevõtete, pidude jne. puhaskasumist, Seltsi varade intressidest ja muudest üritustest.³³

Mis puutub rekvisiitidesse, siis UES-il oli oma tempel. Templi olemasolust annavad teada dokumendid selle kaotsimineku kohta. 22. jaanuaril 1947 on seltsile esitatud arve uue templi eest tasumiseks. Arve servale on H. Nurk selgituseks kirjutatud: „U.E.S. laekuri poolt jõululaadal kadumaläinud templi ja templipadja asemele uued ostetud.” Tõenduseks on arve tagaküljel ka uue templi jäljend, mida muudes dokumentides kuigi sageli ei kohta.³⁴

Jõululaat, mille saginas tempel kaotsi läks, teenis otseselt põhikirjaga seatud eesmärgi, toetades pagulaste majandusliku olukorra paranemist. Laat kestis kolm päeva (15.–17. detsember) ja sellega seotud finantsdokumendid moodustavad kõige mahukama säiliku UES-i arhiivis.³⁵ Müüki toodi käsitööesemeid: nahkvõid, albumeid, lipse, sälle, kindaid, ja raamatumärke, leidis ka raamatuid ja kunsti. Uppsala eestlaste esimesel jõululaadal müüdi Eduard Wiiralti kuivnõelt tehnikas „Lapi maastik” 100 krooniga ja

²⁷ E. Karrisoo (1907–1982) oli enne pagemist Estonia solist. Stockholmis jätkas lauljakarjääri, 1950 lahkus USA-sse. H. Kiisk oli 1942. a. õppima asunud Tallinna Konservatooriumisse. Saksa okupatsiooni ajal lahkus Soome kaudu Rootsi, kus juhatas Stockholmi eesti koori, paguluse algul ka Uppsala Eesti Segakoori.

²⁸ Uppsala Eesti Seltsi hoogus tegevus. – Välis-Eesti 24.12.1944, lk. 2.

²⁹ J. Aavik asutas Stockholmi Eesti Seltsi Segakoori, mis hiljem hakkas kandma tema nime. Üleskutsed kooriga liitumiseks ilmusid Teatajas ja Välis-Eestis 1944. aasta detsembris.

³⁰ Enne pagemist oli J. Nõu Haridusministeeriumi põllumajandusliku kutsehariduse osakonna juhataja, A. Mägi oli Majandusdirektooriumi juriidiline peanõunik, P. Saagpakk õpetas Tallinna Gustav Adolphi Gümnaasiumis ja Inglise Kolledžis inglise keelt, J. Karheiding oli Räpina Ühis-põllumajandusgümnaasiumis koori- ja orkestrijuhht ning H. Nurk oli oma majandusteadlase karjääri alguses.

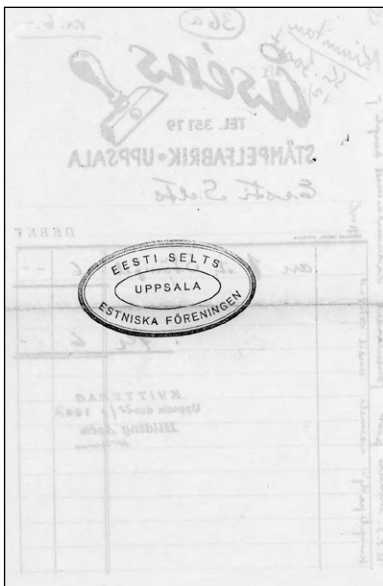
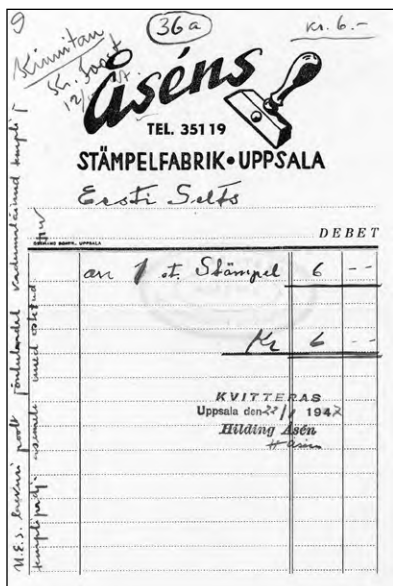
³¹ E. Nõu (sünd. 1933), arst ja kirjanik; H. Nõu (sünd. 1934), õpetaja ja kirjanik; I. Jaks (sünd. 1923), jurist ja kirjanik; R. Marandi (sünd. 1921), riigiteadlane ja ajakirjanik; A. Mark (sünd. 1913), agronoom, poliitik ja ajakirjanik.

³² Poliitiline tegevus Teise maailmasõja ajal ning järel oli pagulastele keelatud. Rootsi põgenikepoliitika hakkas leebemaks muutuma 1950. aastatel, kui tühistati keeld poliitilise tegevuse kohta oma päritolumaal hoides. Seadusemuudatuse kohta vt. nt. B. Kangro, *op. cit.*, lk. 43.

³³ Uppsala Eesti Seltsi (UES) põhikiri. KM EKLA, f. 398, m. 2:7.

³⁴ Uppsala templivabriku arve UES-ile. KM EKLA, f. 398, m. 3:1.

³⁵ Uppsala jõululaada dokumendid 15.12.46–17.12.46. KM EKLA, f. 398, m. 2:5.

Uppsala templivabriku
arve Uppsala Eesti
Seltsile, 22.01.1947.
KM EKLA, f. 398, m. 3:1

Ferdinand Liivi akvarell 50 krooniga; mõlemad tööd valmisid Rootsis.³⁶

Müüdnud kauba eest raha väljamaksmise kohta on säilinud „Allkirjad” – see on dokumendiformaat, mis tõendab raha kättesaamist.

O. Rebase „Allkiri” näitab, et kaubaks läksid nii pitslinad, sõled, külalisraamatud kui ka pildid Pikast Hermannist. Müügist saadud tulult arvati maha kuni 15% komisjonitasu,³⁷ sellega kattis selts laada korraldamise kulud, ülejääk läks kasumiks.

Allkiri

Okn Uppsala Eesti Seltsi poolt Uppsalas 15.16.17.12.1946
konstateeritud jõululaadale müüdnud esemete:

Tasurätt	31 tk a 2.50	=	77.50
Pihlakalinalad	6.50	=	6.50
"	5.75	=	5.75
"	15.-	=	15.-
3 tasurätti	a 5.75	=	17.25
1 sõlg	a 20.-	=	20.-
8 tk punalaseotte	a 5.-	=	40.-
1 tk külalisraamat	a 28.-	=	28.-
1 Eesti ripp	a 8.-	=	8.-
2. Pikk Hermannialb	=	=	32.-
1. Kivimälajalg	a 6.50	=	6.50
18 tk punalaseotte	a 1.95	=	35.10
17 postkaarti	a 0.25	=	4.25
			295.85
			-15% = 44.35
			249.50
ant rasku rippud	ok. 249.50		(kassasada neli- kümmend üheksa)

O. Rebase

O. Rebase „Allkiri”
Uppsala Eesti
Seltsi jõululaadal
15.-17.12.1946 esemete
müügist laekunud raha
vastuvõtmise kohta.
KM EKLA, f. 398, m. 2:5

³⁶ Ed. Wiiralt viibis Rootsis 1945–1946, külastades ka Lapimaad. „Lapi maastikud” valmis 1946. F. Liiv (Liiv), sünd. 1912 Võrumaal, suri 1948 Uppsalas. Ta oli lõpetanud Riigi Kunsttööstuskooli, viljeles graafikat, maali ja akvarelli.

³⁷ O. Rebase „Allkiri”. KM EKLA, f. 398, m. 2:5.

Uppsala Eesti Seltsi raamatupidamine

UES-i arhiivis on vähe kirju: seal leidub Eesti Rahvusfondi ja Eesti Komitee ringkirju, on mõned kirjad, mis pagulasteater vahetas seltsiga külalisetenduste asjus, ning kirjad Kuninglikult Tööturuametilt seoses arhiivitööga.³⁸ Arveraamatute põhjal võib järeldada, et enamasti ajas seltsi juhatus asju telefonitsi: 1945/46. aasta kohalike kõnede eest on tasutud 46,6 krooni ja kaugekõnede eest 239,7 krooni. Kaugekõned on võetud Stockholmi, suhtlemaks sealsete keskorganisatsioonide ning muusika-, kirjandus- ja teatriinimestega. Samuti näitab arveraamat seltsi esimeeste lähetuskulude katmist, needki sõidud viisid Stockholmi, mistõttu on ootuspärane, et kirjalikke jälgi asjaajamise sisulisest poolest pole arhiivis kuigi palju.

Suurema osa EKLA-le loovutatud materjalist moodustavad finantsdokumendid aastatest 1944–1982. Rahaasjus on UES olnud äärmiselt korrektne. Seltsil oli õnne: kohe selle asutamise algul sattus nende raamatupidamine professionaalsesse kätte. UES-i laekur 1945–1947 oli Harald Nurk (sünd. 1918 Viljandis). Enne pagemist jõudis ta lõpetada Tartu Ülikooli majandusteaduskonna, sellele järgnes Helsingi Kauppaakorkeakoulu (lõpet. 1944) ning enesetäiendus Rootsis (Handelshögskola i Stockholm 1949–1950). Hiljem õpetas H. Nurk raamatupidamist ja kalkulatsooni Eesti Korrespondents-instituudis ning Eesti Teaduslikus Instituudis.³⁹ H. Nurk oli UES-i seisukohalt oluline isik nii laekuri kui ka harrastusmuusikuna. 1944. aastal aitas ta J. Aavikul laulukoori kokku saada ning oli lühikest aega isegi selle juht.⁴⁰

Hästiorganiseeritud raamatupidamine annab seltsielu esimestest aastatest kergestihaaratava pildi. Raamatupidamise eesmärk on mõistagi majandustegevuse tasakaalu kontrolli all hoidmine, kuid kuna H. Nurga arveraamatud koos „Lisadega” kõigi ürituste korralduskulude kohta sisaldavad kronoloogiliselt järjestatud kultuu-

risündmuste tabeleid, siis täidavad need mingil määral ka kultuurikroonika funktsiooni.

1945. aastal algas seltsi esimene täispikk hooaeg, see avati kontsert-koosviibimisega 16. septembril. Ehkki eeskava sisustajaid võinuks leida kohapealt, kutsuti need Stockholmist: referaadiga esines August Rei, kes ürituse toimumise ajal oli peaminister Vabariigi Presidendi ülesandeis eksiilis. Kontserdi sisustasid viiuldaja Zelia Uhke-Aumere, kes väidetavalt oli 1940.–1950. aastatel Põhjamaade kontserdiagentuuride nõutavamaid soliste,⁴¹ teda saatis klaveril eesti nimekaim dirigent Olav Roots.⁴² Üritus oli tiptasemel. Selts oma esimestel tegevusaastatel esinejatele honorari ei maksnud, tasuti sõidukulud ja pakuti lõuna- või õhtusööki. Raamatupidamine näitab, et Z. Uhke-Aumerele ja O. Rootsile tehti honorari osas erand. Tasu maksmist kinnitati „Memorandumiga”. Need näitavad, et A. Reile on UES-i kassast välja makstud 10 krooni sõidukulude katteks ning Z. Uhke-Aumerele ja O. Rootsile 115 krooni (sõit ja honorar).⁴³

Kas 115 krooni oli suur või väike summa? Seltsi tegevuse kontekstis võrdus see 38 liikme aastamaksuga.

Raamatupidamisdokumentidest selgub, et püsiüritusteks kujunesid seltsi aastapäev, jõulud (laat ja pidu), Eesti Vabariigi aastapäev e. „vabaduspäev” (kontsertaktus ja pidu), emadepäev ja võidupüha (kontsertaktus, väljasõit). Rahvusliku tähtsusega püsiürituste vahepeal toimus ka rohkesti pagulasteatri etendusi, kontserte, tantsu- ja aiapidusi ning eesti-läti õhtuid. UES-i finantsdokumentidest ilmneb, et lätlased olid ainus pagulagrupp, kellega seltsil kujunes regulaarne suhtlus.

Revisjonikomisjon analüüsis seltsi majandustegevust ja raamatupidamist 1946. aasta märtsis ning seltsi juhatus tegi sellest oma järeldused, mille alusel kavandati tulevikuplaanid.⁴⁴ Selgus, et väiksemad meelelahutusüritused (nt. tantsuõhtud) nõuavad ka väiksemat kulu ega tooda kahjumit. Suuremad üritused (kontsert-aktused, käsitöö- ja kunstinäitused, eesti heli-

³⁸ Arhiivitöö oli sisuliselt kontoritöö, mida tehti riiklikus või omavalitsusasutuses, muuseumis või teadusinstituutis. Arhiivitöö oli riikliku abistamise vormina Rootsis kasutusel alates 1934. a. Pagulaste arhiivitööle pääsemine eeldas akadeemilist haridust. (Arhiivitöö saamise võimalustest. – Teataja 10.01.1945, lk. 4.)

³⁹ <http://isik.tlulib.ee/index.php?id=1311>

⁴⁰ B. Kangro, *op. cit.*, lk. 263.

⁴¹ http://et.wikipedia.org/wiki/Zelia_Aumere

⁴² Z. Aumere, sünd. 1919 Tallinnas, suri 1998 Solnas. Lõpetas Tallinna konservatooriumi, täiendas end Salzburgis. Eksiiliperioodil mängis Rootsi raadio sümfooniaorkestris. O. Roots, sünd. 1910 Udernas, suri 1974 Bogotás. Oli enne pagemist Riigi Ringhäälingu sümfooniaorkestri peadirigent. Stockholmis tegutses peamiselt pianistina, dirigendikarjääri jätkas 1950. aastatel Bogotás Orquesta Simfónica de Columbia peadirigendina.

⁴³ Memorandum. KM EKLA, f. 389, m. 1:8.

⁴⁴ Uppsala Eesti Seltsi Vanematekogule. KM EKLA, f. 398, m. 2:1.

loojate autorikontserdid) nõuavad suuremaid kulutusi, kuid annavad väikest tulu või on lausa kahjumlikud. Sellest hoolimata otsustati jätkata suurte rahvuslike kultuuriürituste korraldamist, mida peeti oluliseks eestluse säilimise huvides. Samuti võeti vastu otsus, et seni peamiselt tasuta esinenud helikunstnikele tuleks edaspidi maksta honorari hoolimata sellest, et see tooks kaasa ürituste kulupoole suurenemise. Kahjum, mis tekkis rahvusliku ideoloogia alalhoidmisele suunatud üritustest, loodeti tasa teenida kergema meelelahutusega. Suurim sissetulek majandustegevuse analüüsile järgnenud perioodil saadigi moedemonstratsioonist 25. mail 1946: tulud 760,19 kr., kulud 653,01 kr., kasum 107,18 kr. Võimalik, et see andis innustust õmbluskursuste korraldamiseks sama aasta juulis-augustis,⁴⁵ millega selts sai ühtlasi täita oma põhikirjalist kohustust liikmete enesetäiendamise osas.

Enesetäienduse reale läksid aruannetes kirja ka keelekursused. Eelkõige aitas selts leida võimalusi rootsi keele omandamiseks. Jaanuaris 1946 andis Rootsi valitsus Nõukogude Liidule välja sundmobilisatsiooni tõttu Saksa armees teeninud Balti pagulased. See sündmus tekitas eestlastes ebakindlust tuleviku suhtes, hakati plaanima väljarändamist USA-sse ja Kanadasse.⁴⁶ UES reageeris kiiresti, organiseerides inglise keele kursusi nii algajatele kui ka edasijõudnutele – need kujunesid rootsi keele kursustest populaarsemaks, osavõtjate hulgas oli ka Stockholmi eestlasi.

Seltsi põhikiri nägi ette trükiste avaldamist ja müüki. Selle ülesande täitmist alustati Eesti Vabariigi põhiseadusega, millest tehti masin- kirjakoopiaid kahe lühikese eessõnaga. UES-i juhatuse eessõnas öeldakse, et põhiseaduse väljaanne on esimene kavandatud sarjast, mis peaks sisaldama töid poliitika, majanduse ja kultuuri alalt. Eesmärk on eesti pagulaste mälus alal hoida eestlaste loomingut jt. saavutusi ning julgustada eestlasi võitluses kaotatud vabaduse eest. Teise eessõna autor on endine Riigivolikogu esimees O. Pukk, kes kirjutab, et ühest küljest on põhiseadust vaja noortele, et nad teaksid, missugune oli nende

oma riik. Teisest küljest vajavad põhiseadust kõik eestlased paguluses, et selgitada rootslastele Eesti õigustatud iseseisvusetootlusi.⁴⁷ Trükise hind oli 75 ööri, seda sai tellida posti teel, saates raha laekur H. Lauri nimele seltsi aadressil Uppsala, Skolgatan 33.⁴⁸ Aasta lõpuks oli põhiseaduse müügist laekunud 22,4 krooni,⁴⁹ mis tähendab, et seda müüdi 30 eksemplari. Põhiseaduse müük kestis veel aastaid, see hoogustus tavaliselt veebruaris, kui tähistati Eesti Vabariigi aastapäeva.

Kuidas UES oma tulu kasutas? Finantsaruanne sisaldab alajaotust „Esinduskulude, asjaajamisavansside ja toetuskulude spetsifikatsioon”.⁵⁰ Seal ilmneb, et 1945/46 maksis selts üritustest ja trükistemüügist saadud tulu arvelt muusikaringile 145 krooni (noodid, harjutusruumide üür) ja maleringile 30 krooni (malendid ja malelauad). Rahalist toetust said ka Uppsala eesti üliõpilased, eesti lasteaed ja eesti pagulased Taanis. Arveraamatust on näha, et lasteaia ja Taani pagulaste toetuseks korraldati eraldi tuluüritusi, kus oluline sissetulekuallikas oli loterii. Toetustena oli selts esimesel tegevusaastal võimeline välja jagama 347 krooni.

UES-i arveraamatud näitavad, et seltsil oli rahalisi kohustusi Eesti Rahvusfondi (ERF) ees. Žurnaal-pearaamatus on sissekanne aastast 1946, mille kohaselt ERF-ile tasuti lõbustusmaksu 114,14 krooni.⁵¹ 26. augustil 1947 toimus laekur H. Lauri korteris juhatuse koosolek. Protokollist ilmneb, et juhatuse liikmed olid lõbustusmaksu osas eri meelt: osa pooldas peopiletitele kümne ööri lisamist rahvusfondi heaks ning teine osa soovis, et lõbustusmaksu tasumine jäetaks peakoosoleku otsustada.⁵² Ehkki juhatuses puudus üksmeel, näitab dokument „Uppsala Eesti Seltsi pidude ja ürituste 1946/47 tulemused”, et 30. augustil 1947 on peopääsmete tulust 10% ehk 6 krooni ERF-i arvele kantud.⁵³ Kuid 15. detsembril 1948 on ERF pöördunud UES-i juhatuse poole kirjaga: „Möödunud kevadel andis Teie lugupeetud organisatsioon lubaduse maksustada oma üritusi Eesti Rahvusfondi heaks mineva kultuurilõbustusmaksuga. Kahjuks ei ole selle arvel Eesti Rahvusfondile mingeid summasid laekunud. Arvestades Teie

⁴⁵ Lisa. U.E.S. 1945/46. Tegevusaasta pidude jms. ürituste rahaline aruanne. KM EKLA, f. 398, m. 2:11.

⁴⁶ B. Kangro (*op. cit.*, lk. 66) andmetel lahkus Rootsist 1949–1952 ülemeremaadesse umbes 4000–5000 eestlast.

⁴⁷ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Uppsala Eesti Seltsi väljaanne, 1947.

⁴⁸ Eesti Teataja arve UES-ile kuulutuse avaldamise eest. KM EKLA, f. 398, m. 3:10.

⁴⁹ E. V. Põhiseadusest laekunud. KM EKLA, f. 398, m. 3:10.

⁵⁰ Esinduskulude, asjaajamisavansside ja toetuskulude spetsifikatsioon 1945/46. KM EKLA, f. 398, m. 2:11.

⁵¹ Uppsala Eesti Seltsi žurnaal-pearaamat 01.10.1945–30.09.1945. KM EKLA, f. 398, m. 2:12.

⁵² Uppsala Eesti Seltsi juhatuse protokoll 28. aprillil 1947. KM EKLA, f. 398, m. 3:15.

⁵³ Uppsala Eesti Seltsi pidude jm. ürituste 1946/47 rahalised tulemused. KM EKLA, f. 398, m. 3:13.

varasemat lubadust, pöördub Eesti Rahvusfondi juhatus Teie poole palvega määrata võimaluse korral Teie organisatsiooni 1948. a. maksuliste ürituste arvel ERF heaks kultuurlõbustusmaksuna teatav summa.” Kirjale on alla kirjutanud ERF-i esimees A. Rei ja peasekretär A. Linhorst.⁵⁴ Arhiividokumentidest ei selgu, millisele kokkuleppele UES ja ERF kultuuriürituste maksustamise osas jõudsid. Seltsi raamatupidamises ei leidu ühtki dokumenti, mis näitaks, et selts on jätkanud lõbustusmaksu tasumist.

1947/48. tegevusaasta märgib tõsisema kriisiperioodi algust UES-is, tõenäoliselt oli olukord samasugune ka teistes organisatsioonides. Vahe-tati elukohti, töötati pikki päevi, et majanduslikult järjele saada, ja seltsi elu nihkus tagaplaanile. See hakkas taas kindlamalt jalgu alla saama 1950. aastate teisel poolel, kui majandusmured leevenesid. Raamatupidamise põhjal on 1960. aastate UES kultuurilises mõttes hoopis teine kui 1940.–1950. aastate UES. R. Raagi hinnangul olid paljud eestlased 1960. aastateks suutnud tõusta Rootsi kesk-klassi tasemele, mis kergitas nende elustandardit;⁵⁵ see peegeldub ka UES-i tegevuses. Ettekandeõhtutel hakati rahvuslike probleemide kõrval rääki-ma sellest, mida Uppsala ja Stockholmi eestlased nägid oma soojamaaareisidel (Vahemeremaad, USA läänerrannik, Aasia ja Austraalia), näidati valguspilte ja filme.⁵⁶ Naistele korraldati iluravi ja moodsa riietumise kursusi.⁵⁷ Suurt kasumit need üritused ei toonud, kuna osavõtutasu oli väike, kuid see ilmselt polnudki peaeesmärk – selts oli asutatud eelkõige suhtlusvõimaluse tagamiseks. Liikmemaksud laekusid tõrgeteta. Maksjaid oli tunduvalt rohkem kui üritustel käijaid, mida võib seletada asjaoluga, et 1960. aastate lõpul moodustasid suure osa liikmetest vanema põlvkonna pagulased, kes huvitusid rohkem traditsioonilistest rahvuslikest üritustest.

Mis puutub UES-i raamatupidamisse, siis H. Nurga lahkumise järel 1947 käis laekuriamet koos raamatupidamisega mõnda aega käest kät-te. Pikemaks jäi sellega tegelema Irene Pilman,

kellele selts võlgneb ka näiteringi asutamise H. Nurga initsiatiivil loodud laulukoori baasil. Professionaalseid oskusi vajavate arveraamatute pidamine lõpetati, aruanded muutusid lihtsa-maks, kuid seltsi finantsdokumentatsioon paisus ka Pilmani ajal jõudsalt erinevate maksedoku-mentide näol. Tehnika arenes: kasutusele võeti klammerdaja, mis aitas konkreetse üritusega seotud pabereid koos hoida. Ilmusid uut moodi kassatšekid: pikad paberiribad numbritulpade-ga, mis on nüüdseks peaaegu kustunud. Nende kõrval aktsepteeris raamatupidamine endiselt ka käsitsi kirjutatud dokumente, mis on oma kvaliteedi ja infosisalduse tõttu püsivama kul-tuuriloolise väärtusega. Näiteks ilmneb H. Lauri arvest UES-ile, et seltsi näitering on 1947. aasta veebruaris lavale toonud Oskar Lutsu „Kapsa-pea”. Komöödia tähtsaim rekvisiit kapsas maksis sellel ajal 1 kroon ja 30 ööri.⁵⁸

Suure osa arhiividokumentidest moodusta-vad üürikviitungid, kuna päris oma ruume UES ei soetanud. Algul kasutati kokkusaamiseks kohvikuid. Üks varasemaid teateid 1944. aastast ütleb, et Uppsalasse asunud eestlased võivad kohata oma kaasmaalasi õhtuti kell kaheksa kohvikus Landings.⁵⁹ Juba sama aasta detsembris hakati ruume üürima aadressil Stora Torget 5, kus asus Gunnarsi kohvik,⁶⁰ täpsemalt Gunnars Conditori (Konditori). Kuni 1960. aastateni on Gunnarsi üürikviitungeid teiste dokumentide hulgas silmatorkavalt palju.

Üüri maksti iga kasutuskorra eest ja see püsis aastaid 5 krooni tasemel.⁶¹ Kohvikus peeti referaadiõhtuid, nagu näitab H. Nurga selgitus kviitungi vasakul serval, kuid seda kasutati ka koosolekuteks ja kohviõhtuteks, sinna viidi Stockholmist külla saabunud poliitika-, muusi-ka- ja kirjandusnimesi.

Selleks ajaks, kui UES tähistas oma 60. tege-vusaastat, oli kohvik lammutatud, kuid Gunnarsit meenutati peokõnedes kui Uppsala eestlaste jaoks erakordse tähendusega paika.⁶² 1960. aasta-te finantsdokumentatsioonis vahetusid Gunnarsi

⁵⁴ Eesti Rahvusfondi kiri Uppsala Eesti Seltsile. KM EKLA, f. 398, m. 4:8.

⁵⁵ R. Raag, *op. cit.* 1999, lk. 104. Raagi arvamuse kohaselt toetas eestlaste elatustaseme kiiret tõusu olulisel määral haridustase ja naiste kõrge tööhõive rootsi päritolu naistega võrreldes.

⁵⁶ Prantsuse filmiõhtu dokumendid KM EKLA, f. 398, m. 9:2; Aasia, Austraalia ja USA filmiõhtu dokumendid KM EKLA, f. 398, m. 11:10; Vahemeremaade filmiõhtu dokumendid KM EKLA, f. 398, m. 14:1.

⁵⁷ Kursus „Iluravi ja tervishoid” 1962. KM EKLA, f. 398, m. 10: 2. Kureeris Helga Nõu, loenguid pidasid Alma Laretei, Karin Saarsen-Karlstedt jt.

⁵⁸ Arve Uppsala E. Seltsile. KM EKLA, f. 398, m. 3:3.

⁵⁹ Uppsala eestlased koonduvad. – Teataja 11.11.1944, lk. 5.

⁶⁰ Uppsala Eesti Selts sai ruumid. – Välis-Eesti 10.12.1944, lk. 5.

⁶¹ Gunnars Conditori üürikviitung. KM EKLA f. 398, m. 2:3.

⁶² O. Kint. Uppsala Eesti Selts sai mullu 60-aastaseks. – Eesti Päevaleht 17.02.2005, lk. 8.

4. Sinimäe
Sn. Joo
 olen üs. Uppsala Eesti seltsi näide ringi organisatsioonide
 koosolekute kaudu saanud 22 tk 4 10 ööri tk.
 post kaardid ja selleks saaja maksnud oma raha
 2. Kr 80 ööri
 (Koko, Kr Koko kümend) Uppsala, 8. 10. 46
 Näide mängu proosika ostetud - 1. Koko 100
 ehk maksis 1. Kr 10 ööri
 (üks Kr kümne ööri)
 ja seega kokku 3. Kr. 80, ööri.
 (Koko Koko kümend) 4. 2. 47.
 H. Lauri

H. Lauri arve Uppsala Eesti
 Seltsile näiteringiga seotud
 kulutuste kohta.
 KM EKLA, f. 398, m. 3:3

üürikiitused Geijersgatanil asuva Eesti Kodu
 üürikiituste vastu. Nendes ruumides tegutseb
 Uppsala Eesti Selts ka praegu, Kaljo Kalmu and-
 metel kuulub sellesse 70 tegevliiget.

Publikatsioon valmis projekti IUT22-2 „Kir-
 janduse formaalsed ja informaalsed võrgustikud
 kultuuriloo allikate põhjal” raames. Uurimistööd
 toetas rahvusaaslaste programmi projekt „Eesti
 Kultuuriloolise Arhiivi väliseesti kogude korras-

tamine, kirjeldamine, andmebaasi sisestamine,
 digiteerimine ja kättesaadavaks tegemine”.

Triinu Ojamaa

(1953), PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi
 Eesti Kultuuriloolise Arhiivi vanemteadur,
 Vanemuise 42, 51003 Tartu, triinu@folklore.ee

2. Sinimäe
Sn. Joo
 12. 5. 47.
 Uppsala den 26. 10. 46
 Gunnars Conditori
 5 Store Torget 5 Filial: Drottningg. 8
 Tel. 757 o. 754 Tel. 756
 Kvitteering
 Uppsala den 26. 10. 46
 Gunnars Conditori
 5. -

Gunnars Conditori. Foto: Gunnar Sundgren,
 Upplansmuseum⁶³

Gunnars Conditori üürikiitused Uppsala Eesti Seltsile ruumi-
 de üürimise eest 26. oktoobril 1946. KM EKLA f. 398, m. 2:3

⁶³ <http://www.digitaltmuseum.se/things/scheelehuset-med-gunnars-konditori-vid-stora/S-UM/GS11074/gallery>